

Hynek Bečka

Ideologie českých Vánoc

Vypracoval: Jan A. Kozák, 7. 6. 2018

V první řadě bych chtěl pochválit téma práce, které považuji za velmi relevantní a velmi vhodné pro religionistickou analýzu. Práce je svou originalitou a nápaditostí rozhodně podnětná, ale zároveň má nápadů až příliš mnoho a žádný nedotáhne dál, než jen k jakémusi náznaku aplikace. Zajímavost nápadů se pak začne rozplývat do spíše povrchního hopsání po nakousnutých a rychle mizících obrázcích snapchatové generace. „Méně je někdy více“ je rčení, které je s ohledem na tuto práci dosti relevantní. Čeho to chtělo více je naopak výkladová koherence a myšlenková pečlivost.

1) STRUKTURA ARGUMENTACE

Práce je psaná velmi čtivě, text hladce plyne. Styl výkladu je jaksi esejistický – tj. vyvolává (alespoň u mě) dojem spíše „literární vědy“, než religionistiky. Autor lepí svou *bricolage* z několika nesourodých elementů:

- 1) spíše dojmologické výlety po několika komerčních lokacích v Praze,
- 2) (implicitně) svých celoživotních zkušenosti obyvatele české kotliny, který již od dětství české Vánoce v kontextu své rodiny zažíval (včetně televizní produkce, nákupů a zvyklostí),¹
- 3) literatury spíše popisně-historické o českých Vánocích,
- 4) literatury o „západních“ Vánocích (britské, americké a trochu i německé), která kromě historického výkladu obsahuje též originální interpretace.

Text proto působí opravdu jako jakási koláž. Výklad přepíná mezi různými rejstříky – chvílemi jsme uprostřed shrnování interpretace anglosaských Vánoc, najednou stojíme uprostřed velmi

¹ Zde se domnívám, že autor občas nerozlišuje, co je skutečně obecný trend a co jsou zvyklosti vlastní jeho rodinnému kruhu, resp. kruhu známých, resp. sociální vrstvě. Je jasné, že program televize je kolektivní povahy, ale např. zvyk, že jsou to právě ženy, kdo balí dárky, je něco, co mi přijde méně evidentní – jak se dá zjistit, že je právě toto vlastní převážné většině českých rodin? U nás v rodině např. balí dárky každý sám (a jako děti jsme to začali dělat hned, co jsme začali být dostatečně obratní, abychom dokázali uvázat mašli)... ale o to nejde, jde o to, že existuje možná spousta věcí, které si myslíme, že dělají všichni stejně jako my, ale nemusí to tak být. Kdo ví, jaké podivné obyčeje existují v různých rodinách ohledně balení dárků, zdobení a rozsvěcení stromku, organizace štědrovečerní večeře a podobně? Já ne a myslím, že variace může být veliká.

svěbytné výzdoby pražského obchoďáku, pak posloucháme komentář o tradičním televizním vysílání.

Na obranu autora je třeba říci: jak jinak měl postupovat? Inteligentní religionistické interpretace českých Vánoc neexistují, tak sáhl po tom, co existuje – výklady k anglosaským Vánocím. Na poctivý antropologický výzkum neměl dost lidí, času a prostředků, tak aspoň zkusil, co zmůže sám, atd.

Netvrdím, že v základu na to šel špatně, nicméně nemohu se zbavit výsledného dojmu, který by se dal přirovnat k polévce, která se nepovařila dostatečně dobře na to, aby se jednotlivé složky náležitě propojily. Výsledek je spíše takový „pejsek a kočička vařili dort“. Nakročeno všemi směry, ale žádným pořádně.

Výsledek je dojem určité svévolnosti výkladu – autor má nějaký dojem, to je hezké, já mám třeba zas jiný dojem. Akt přesvědčení čtenáře o trefnosti interpretace (alespoň za mě) nezafungoval, a to si troufám říci, že jsem byl už předem spíše pozitivně naladěný. Právě proto říkám „literární věda“ a „esejistický styl“. Ano, zajímavé postřehy, ale postřehy různého řádu a různé povahy, a tak nějak nedotažené do konce. „Dotažením do konce“ není myšleno „nalezení pravé podstaty Vánoc“, ale prostě jen přechodu ze stavu skici do stavu namalovaného hotového obrazu.

Na obranu autora je zas třeba říci, že hraje s kartami poměrně odkrytými: přiznává nepoužitelnost svých „rozhovorů s domorodci“ a tak je nepoužívá, přiznává limity svého přístupu, přiznává, že Vánoce jsou tak komplexní, že je nelze jednoduše vystihnout a popsat a tak se do nich z několika stran upřímně zakousne a vykousnutá sousta nám hrdě ukazuje.

Jenomže prakticky žádný fenomén není tak jednoduchý, aby se dal vyčerpát, a přesto se lze pokusit o napsání textu, který má nějaký jasný směr a ucelenost, což se tady nestalo.

Hodnocení: 5 bodů z 8.

2) FORMÁLNÍ ÚROVEŇ

Po formální stránce jsem zaznamenal spíše průměrné nedostatky, nic dramatického. Občasný překlep, slitá slova (např. s. 30 „méněčastěji“), špatné použití výrazu (např. s. 8 „že o tom existuje určité podvědomí“ – správně by mělo být „povědomí“).

Větší žeň formálních chyb je v oblasti bibliografických citací – najdeme typické chyby jako střídání anglických a českých uvozovek (např. s. 8, pozn. 10), inkoherenci v užívání kurzívy (např. s. 8, pozn. 10 je název článku chybně v kurzívě, naopak s. 17, pozn. 72 není název monografie v kurzívě, podobně i s. 26, pozn. 93 atd.)

Hodnocení: 6 bodů z 8.

3) PRÁCE S PRAMENY

Práce s prameny je podle mého názoru jedním z problémů textu. O práci s prameny lze hovořit na dvou rovinách:

1) Rovina čistě praktická a technická – jsou prameny správně užívány a odkazovány? V tomto ohledu jsem narazil na tři konkrétní chyby:

a) Na s. 7 při referování Grimesovy formální definice autor říká, že Grimes „připisuje rituálu tři charakteristiky“, ovšem Grimes připisuje rituálu čtyři charakteristiky, „four qualities“ (*embodied, condensed, prescribed, enacted*), GRIMES: *The*

Craft..., s. 195. Je to drobnost, ale pozorný čtenář si pak říká, jak asi důvěryhodný autor práce je při shrnování jiných pramenů, které používá.

b) Na s. 8 je uváděn Eric Hobsbawm jakožto autor důležité koncepce, přesto se nedočkáme odkazu na dílo, kde by bylo možné myšlenky dohledat.

c) Důležitější chyba je občasná nejasnost ohledně toho, zda představovaná myšlenka je čerpána ze sekundární literatury, nebo je originální myšlenkou autora práce. Tato nejistota se vznáší tak trochu jako mlha nad celým dílem a pouze místy se stává intenzivnější – konkrétně lze např. první odstavec na s. 28 a poznámku 102 na téže straně – jedná se o zajímavé interpretace, které se myšlenkovým stylem podobají výkladům jinde referovaným z díla *Unwrapping Christmas*, jež ale na tomto místě citované nejsou. Co to tedy je? Plagiát? Originální nápad? Vlastní aplikace přejatého výkladového rámce?

2) Meta-rovina – tj. má tahle mixáž pramenů různého typu, od historických, přes interpretující, po nedotažený terénní výzkum a osobní dojmy dobré opodstatnění? Jsou prameny různého typu do sebe inteligentně zapasovány, nebo spíš leží jako *disiecta membra* v náhodné skrumáži? Kloním se k variantě B.

Hodnocení: 5 bodů z 8.

4) VLASTNÍ PŘÍNOS

Autor rozhodně myslí vlastní hlavou, z práce je evidentní, že není žádný nudný kompilátor, že sekundární literatura mu neslouží jako zdroj pro pouhé referování, ale že rovnou přemýšlí spolu s ní a rovnou přichází s vlastními nápady a inspirovanými interpretacemi (což ale zároveň vnáší zmatek do toho, kde končí literatura a začíná autor). Jinak velmi lidsky pochopitelná a sympatická „metoda“, kterou pro sebe trochu parodicky nazývám „metodou přemýšlení o věcech“ ale tady naráží na své limity.

Aby byla práce přesvědčivá pro čtenáře a zafungovala odborná obdoba toho, co v literatuře nazýváme „suspension of disbelief“, tj. „aby nám to čtenář sežral“, je potřeba předvést ještě trochu víc, než psaný záznam faktů a svých nápadů k tématu.

Práci evidentně nechybí autorská invence a nápady – tj. „něco jako duch“, stejně jako ji nechybí přijatelné množství historických a současných dat, tj. „něco jako maso a kosti“, ale evidentně ji chybí něco jako teorie a metoda, tj. „něco jako šlachy“.

Výsledek je inspirativní oduševnělá hromada biomasy, která se ale v této formě nemůže moc hýbat.

Hodnocení: 7 bodů z 8.

5) OBECNÝ PŘESAH PRÁCE

Zde jsou relevantní podobné poznámky, jako k předchozímu bodu. Inspirativní postřehy, ale zároveň příliš náznakové, „dojmologické“ a nedotažené. Téma i autorovy interpretace ale mají nepochybně obecný přesah do studia rituálů obecně.

Hodnocení: 7 bodů z 8.

Otázky k diskusi:

- 1) Na s. 14 píšeš, že Vánoce jsou svátkem „komerční, industriální, konzumní a kapitalistické“ společnosti. Jak ale vysvětlíš, že byly Vánoce velmi oblíbeným svátkem i za komunismu? Nepřebíráš tady slepě teze z anglosaské sekundární literatury, aniž by ses zamyslel nad tím, jestli sedí (resp. seděly) na naši vlastní kulturu? (jen tak pro inspiraci: krásnou ilustrací „komunistických vánoc“ je podle mě známá scéna z filmu Pelíšky)
- 2) Na s. 14-15 píšeš „Mohl jsem se zaměřit na Vánoce, kterak probíhají v rodinách a pozorovat je na konkrétních příkladech štědrovečerní večeři, vyhlížení Ježíška a rozbalování dárků“ – tady podle mě slibuješ nemožné. Rodinné Vánoce jsou intimní záležitost, přítomnost antropologa s poznámkovým sešitem by je totálně narušila, nemluvě o tom, že bys potřeboval armádu antropologů – do každé rodiny. Vysvětlil bys prosím, jak by ses „mohl zaměřit na rodinné Vánoce“? Nebo jsi to tam psal jen ve stylu „abych měl pestřejší seznam“, ale nad realizací jsi nepřemýšlel?
- 3) Na s. 20 zmiňuješ, že filmy pouštěné na Vánoce, mají „vzorec konfliktu a jeho zažehnání“ coby něco pro Vánoce specifického. Takový vzorec je ale společný prakticky všem příběhům! Znáš snad nějaké filmy (s výjimkou pár praštěných art-filmů, které sleduje zanedbatelná složka obyvatelstva), které nemají „vzorec konfliktu a jeho zažehnání“? Jak jsi to myslel?
- 4) Na s. 22 se hlásíš k interpretaci, že zeleň, která se vyskytuje na Vánoce, se dá vyložit tím, že vytváří kontrast ke kamennému městu. Tato interpretace mi přijde velmi chabá (autoru, kterou odkazuješ, jsem nečetl, soudím jen podle tvého použití té interpretace). Kamenné město tu máme celý rok, proč zrovna na Vánoce potřebujeme zeleň? To je otázka, kterou bychom si měli klást! Podle mě se nabízí daleko snáz klasická „frazeriánská“ interpretace, která si všímá toho, že symbolické rostliny uctívané o Vánocích jsou jmelí, jehličnany, cesmíny apod., tj. „evergreeny“, reprezentující triumf života nad smrtí, případně posvátný paradox zelené ratolesti uprostřed mrtvého mrazu. Namítl bys něco proti této interpretaci? Je možné ji aktualizovat pro postmoderní konzumní kontext?
- 5) Na s. 25 píšeš, že během Štědrého dne komerční aspekty Vánoc vyvrcholí a po nich rituální aktivita ustupuje. S tím nemohu souhlasit. Štědrý den přeci již vůbec není o komerčních aktivitách, zde se pohybujeme již pouze v rodinném kruhu. Zároveň – alespoň v naší rodině – rituální aktivity následných dvou svátečních dnů jsou významnější povahy, než předvánoční nákupy. Sváteční obědy na Boží hod a na Štěpána jsou – alespoň u nás – brutální nálož rituální (širší rodina, tetičky a bratrance, všelijaká kafička, dortíčky, návštěvy u příbuzných s kritickým hodnocením výzdoby, sváteční prostírání, rodinné konflikty apod.), vůči němu návštěva obchoďáku bledne závistí.

Celkové hodnocení: 5 + 6 + 5 + 7 + 7 = 30, tj. **velmi dobře**.

Práce splňuje všechny nároky kladené na bakalářskou práci, oponent ji proto doporučuje k obhajobě se známkou **velmi dobře**.

V Praze dne 7. 6. 2018

Mgr. Jan A. Kozák, PhD.

Ústav filosofie a religionistiky